

ТЕМА № 5. ДОКАЗИ І ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

- 1. Поняття, сутність та значення кримінального процесуального доказування.**
- 2. Предмет, межі і суб'єкти доказування.**
- 3. Процес доказування у кримінальному провадженні.**
- 4. Поняття та класифікація доказів.**
- 5. Характеристика процесуальних джерел доказів.**

1. ПОНЯТТЯ, СУТНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ДОКАЗУВАННЯ

Поняття, сутність та значення кримінального процесуального доказування.

Кримінальне процесуальне доказування - це діяльність слідчого, прокурора, слідчого судді і суду, а також інших учасників кримінального провадження, яка здійснюється у встановленій законом процесуальній формі і спрямована на збирання, перевірку та оцінку доказів з метою встановлення обставин, що підлягають доказуванню.

В ч. 2 ст. 91 КПК України на законодавчому рівні визначено, що доказування у кримінальному провадженні - це здійснювана у встановленому законом порядку діяльність, що полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження

Доказування є «серцевиною» кримінальної процесуальної діяльності, займає в ній основне місце. Воно відбувається у всіх стадіях кримінального провадження, починаючи з моменту прийняття слідчим, прокурором заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або самостійного виявлення ними з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про його вчинення.

За своєю гносеологічною суттю доказування є різновидом пізнання дійсності. У кримінальному провадженні встановлюється подія кримінального правопорушення, винуватість або невинуватість певних осіб у його вчиненні тощо. Пізнання цих обставин, як правило, є ретроспективним. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд мають в якості об'єкта пізнання подію, що відбувалась в минулому.

Доказування є не лише практичною, але й мисленнево-логічною діяльністю слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, поєднує в собі емпіричне та раціональне начала.

Доказування здійснюється визначеними кримінальним процесуальним законом суб'єктами доказування. Доказування - це така діяльність, яка відбувається лише у встановленій кримінальним процесуальним законом формі. Тобто, докази можуть бути зібрані та перевірені тільки тими способами, які передбачені КПК і гарантують отримання достовірної інформації. Коли ж буде встановлено, що докази були одержані, закріплені і перевірені без додержання

форми слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, то це є підставою для визнання їх недопустимими доказами. На це вказав Пленум Верховного Суду України у п.19 постанови №9 від 1 листопада 1996 року «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя.

Основною кінцевою метою будь-якого процесу пізнання (у тому числі й процесу доказування) є отримання знань, максимально наближених до об'єктивної реальності. А тому, метою доказування у кримінальному провадженні є отримання достовірних знань щодо події кримінального правопорушення та винуватості обвинуваченого.

Доказування має кримінально-правове та кримінально-процесуальне значення.

Кримінально-правове значення доказування полягає в тому, що:

- завдяки доказуванню встановлюється, чи мало місце кримінальне правопорушення та якою є його кваліфікація;
- доказування гарантує реалізацію кримінальної відповідальності.

Кримінально-процесуальне значення доказування проявляється в тому, що:

- правильне його здійснення дає змогу забезпечити реалізацію прав і законних інтересів усіх учасників кримінального процесу;
- усі питання, що виникають під час кримінального провадження, можна вирішити лише на підставі достовірно встановлених під час доказування обставин;
- участь заінтересованих суб'єктів у доказуванні є гарантією реалізації засад кримінального процесу (зокрема, змагальності, забезпечення права на захист, презумпції невинуватості);
- докази є підставою для прийняття всіх процесуальних рішень у кримінальному провадженні.

Сукупність правових норм, які регламентують порядок доказування, становлять інститут доказового права. Систему норм доказового права складають:

1) норми глави 4 КПК «Докази і доказування», що регулюють загальні положення доказування: поняття доказів; умови належності та допустимості доказів; предмет доказування; способи збирання доказів; правила оцінки доказів; процесуальні джерела доказів;

2) норми-засади кримінального провадження - презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини (ст.62 Конституції України, ст.17 КПК), безпосередність дослідження показань, речей і документів (ст.23 КПК) тощо;

3) норми, якими врегульовані права і обов'язки учасників кримінального провадження в частині доказування - наприклад, право підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого збирати і подавати слідчому, прокурору, слідчому судді, суду докази (п.8 ч.3 ст.42, п.3 ч.1 ст.56 КПК); обов'язок оперативного підрозділу виконати доручення слідчого, прокурора про провадження слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій (ст.41 КПК);

4) норми, якими регламентується провадження слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій зі збирання та перевірки доказів (глави 20, 21, параграф 3 глави 28 КПК);

5) норми, що встановлюють підстави і порядок прийняття і обґрунтування процесуальних рішень.

2. ПРЕДМЕТ, МЕЖІ І СУБ'ЄКТИ ДОКАЗУВАННЯ

Предмет, межі і суб'єкти доказування.

Як ми вже відмічали, основною кінцевою метою доказування у кримінальному провадженні є отримання знань, максимально наближених до об'єктивної реальності, досягнути чого можливо лише тоді, коли повно та достовірно будуть встановлені всі обставини, що мають значення для розслідування вчиненого кримінального правопорушення, встановлення особи, яка його вчинила, та інших обставин, що мають значення для правильного вирішення кримінального провадження. Разом з цим, існує певна сукупність обставин, встановлення яких необхідно у кожному кримінальному. Саме цю сукупність обставин у теорії кримінального процесу прийнято називати предметом доказування.

Отже, **предмет доказування** - це коло закріплених у законі обставин, які повинні бути встановлені чи спростовані під час доказування у кожному кримінальному провадженні.

Особами, які здійснюють доказування, такими, що мають значення для кримінального провадження та повинні бути доказані, можуть бути визнані будь-які обставини, які, на їх думку, мають значення для перевірки та оцінки доказів. Але предмет доказування, який формулюється у законі, - це той мінімум обставин, які мають правове значення, встановлення яких є обов'язковою умовою для кваліфікації кримінального правопорушення, встановлення винуватості особи, постановлення законного та обґрунтованого рішення.

Предмет доказування закріплений у ст.91 КПК та має загальний характер, оскільки сформульований для всіх кримінальних проваджень, будь-якого кримінального правопорушення.

Так, у кримінальному провадженні підлягають доказуванню такі обставини:

1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення); Потрібно з'ясувати об'єкт та ознаки об'єктивної сторони, а саме: чи мала місце дія чи бездіяльність, передбачена кримінальним законом, і якщо так, то час, місце, спосіб і обстановку, умови, за яких вони були вчинені.

2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення; Ця вимога закону, передбачає необхідність встановлення суб'єкта та суб'єктивної сторони злочину (умисел чи необережність, їх форма, мотив і мета).

3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат; В цьому випадку потрібно встановити обсяг витрат, пов'язаних з наданням правової допомоги, із прибуттям до місця досудового розслідування або судового провадження підозрюваного, обвинуваченого, його захисника, представника потерпілого, із залученням потерпілих, свідків, спеціалістів, перекладачів та експертів, із зберіганням і

пересиланням речей і документів (глава 8 КПК). Окрім цього, мають бути встановлені

4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження; Доказування цих обставин передбачає необхідність встановлення всіх обставин, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, пом'якшують чи обтяжують покарання (ст.ст. 66, 67 КК), виключають кримінальну відповідальність (ст.ст.36-43 КК) або є підставою закриття кримінального провадження (ч.ч.1, 2 ст.284 КПК).

5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання; Положення закону про доказування обставин, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання (п.5 ст.91 КПК), вимагає встановлення підстав та умов прийняття цих рішень (ст.ст.44-49, розділ 12 КК).

6) обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення;

7) обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру.

Обставини, що зазначені у ст.91 КПК, конкретизуються у законі стосовно проваджень про кримінальні правопорушення неповнолітніх (ст.485 КПК), про застосування примусових заходів виховного та медичного характеру (ст.ст.501, 505 КПК).

Під час досудового розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми, крім обставин, передбачених ст.91 КПК, також з'ясовуються:

1) повні і всебічні відомості про особу неповнолітнього: його вік (число, місяць, рік народження), стан здоров'я та рівень розвитку, інші соціально-психологічні риси особи, які необхідно враховувати при індивідуалізації відповідальності чи обранні заходу виховного характеру. За наявності даних про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану з психічною хворобою, повинно бути також з'ясовано, чи міг він повністю усвідомлювати значення своїх дій і в якій мірі міг керувати ними;

2) ставлення неповнолітнього до вчиненого ним діяння;

3) умови життя та виховання неповнолітнього;

4) наявність дорослих підбурювачів та інших співучасників кримінального правопорушення.

Під час кримінального провадження щодо застосування примусових заходів виховного характеру з'ясовуються такі питання: 1) чи мало місце суспільно небезпечне діяння; 2) чи вчинено діяння неповнолітнім у віці від одинадцяти років до настання віку, з якого настає кримінальна відповідальність за це діяння; 3) чи слід застосовувати до нього примусовий захід виховного характеру і якщо слід, то який саме.

А під час досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру встановлюються: 1) час, місце, спосіб та інші обставини вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення; 2) вчинення цього суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення цією особою; 3) наявність у цієї особи розладу психічної діяльності в минулому, ступінь і характер розладу психічної діяльності чи психічної хвороби на час вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення чи на час досудового розслідування; 4) поведінка особи до вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення і після нього; 5) небезпечність особи внаслідок її психічного стану для самої себе та інших осіб, а також можливість спричинення іншої істотної шкоди такою особою; 6) характер і розмір шкоди, завданої суспільно небезпечним діянням або кримінальним правопорушенням.

З предметом доказування тісно пов'язане питання про межі доказування обставин кримінального провадження.

Під **межами доказування** у кримінальному процесі розуміють такий обсяг доказового матеріалу, який забезпечує надійне і достовірне встановлення всіх обставин, які входять до предмета доказування.

Якщо поняття “предмета доказування” відображає, що має бути встановлено у кримінальному провадженні, то поняття “меж доказування” відображає обсяг та глибину дослідження всіх істотних обставин у провадженні.

Межі доказування - це оцінна категорія, яка визначається у кожному кримінальному провадженні та по кожному конкретному процесуальному рішенні, що приймається залежно від зібраних доказів та внутрішнього переконання особи, яка збирає докази.

Правильне встановлення меж доказування має важливе значення, адже дозволяє зосередити увагу на доказуванні тих обставин, які дійсно мають значення для вирішення кримінального провадження.

При цьому, звуження цих меж призводить до того, що деякі обставини предмету доказування залишаються недостатньо дослідженими. А необґрунтоване розширення меж доказування може призвести до порушення вимог ст.2 КПК щодо забезпечення швидкого розслідування та судового розгляду, зайвого використання процесуальних засобів доказування, потягти за собою порушення прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження.

Межі доказування обумовлені:

- особливостями вчинення і приховування кримінальних правопорушень;
- особливостями процесу доказування у конкретному кримінальному провадженні;

- іншими обставинами об'єктивного та суб'єктивного характеру.

Доказування обставин кримінального провадження здійснюється особами, які беруть участь у кримінальному провадженні, тобто суб'єктами доказування.

Отже, суб'єкти доказування - це державні органи та посадові особи, на яких законом покладено обов'язок щодо збирання, перевірки та оцінки доказів, а також інші особи, які вправі брати участь у такій діяльності.

Відповідно до ст.92 КПК обов'язок доказування вказаних обставин покладається на слідчого, прокурора, а якщо прокурор відмовився в суді від підтримання державного обвинувачення - на потерпілого. Обов'язок доказування даних щодо розміру процесуальних витрат та обставин, які характеризують обвинуваченого, покладається на сторону, що їх подає.

Суб'єкти доказування слід поділяти на дві групи. Критерієм такої класифікації є відмінність у повноваженнях, а саме:

1) державні органи та посадові особи, які зобов'язані збирати, перевіряти, оцінювати докази: слідчий, керівник органу досудового розслідування, співробітник оперативного підрозділу, прокурор, слідчий суддя, суд;

2) учасники кримінального провадження, які мають право брати участь в доказуванні: підозрюваний, обвинувачений, захисник, законний представник, потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач, їх представники та законні представники. Вони можуть представляти докази, заявляти клопотання про проведення процесуальних дій по збиранню доказів, висловлювати свою думку з приводу оцінки доказів.

Інші учасники кримінального провадження відіграють допоміжну роль в доказуванні, не маючи свого власного правового інтересу. Це свідки, поняті, спеціалісти, експерти, перекладачі, секретарі судового засідання, судові розпорядники.

3. ПРОЦЕС ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Процес доказування у кримінальному провадженні.

Відповідно до ч. 2 ст. 91 КПК України **доказування у кримінальному провадженні** - це здійснювана у встановленому законом порядку діяльність, що полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження.

А тому елементами процесу доказування є збирання, перевірка та оцінка доказів.

Першим елементом процесу доказування є збирання доказів. Воно здійснюється: сторонами кримінального провадження, потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, у порядку, передбаченому КПК (ч.1 ст.93 КПК).

А тому, *збирання доказів* - це врегульована КПК України діяльність сторін кримінального провадження, потерпілих, яка полягає в пошуку, виявленні й фіксації у встановленому порядку матеріальних та ідеальних слідів кримінального правопорушення або інших фактичних даних, що мають значення для кримінального провадження.

Відповідно до ч. 2 ст. 93 КПК України способами збирання доказів та їх процесуальних джерел для сторони обвинувачення є:

- проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій;

- витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок;

- проведення інших процесуальних дій, передбачених КПК України ;

Серед способів збирання доказів стороною обвинувачення слідчі (розшукові) дії мають найбільшу питому вагу. Перелік таких дій наведений у главі 20 КПК. Це - допит (ст.ст.224, 225, 226, 232), пред'явлення для впізнання (ст.ст.228, 229, 230, 232), обшук (ст.ст.234, 236), огляд (ст.ст.237, 238, 239), слідчий експеримент (ст.240), освідчування особи (ст.241), проведення експертизи (ст.ст.242, 243).

Одним із розповсюджених способів збирання доказів є проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Перелік їх дається у главі 21 КПК. Це - аудіо -, відео контроль особи (ст.260), накладення арешту на кореспонденцію (ст.261), огляд і виїмка кореспонденції (ст.262), зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст.263), зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст.264), обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння (ст.267), установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст.268), спостереження за особою, річчю або місцем (ст.269), аудіо -, відеоконтроль місця (ст.270 КПК); контроль за вчиненням злочину (ст.271), негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст.274).

Згідно із ч. 3 ст. 93 КПК України для сторони захисту, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження збирання способами збирання доказів є:

- ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій,

- витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок;

- здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів.

Основним способом збирання доказів стороною захисту, потерпілим, представником юридичної особи є витребування та отримання від зазначених органів, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок.

Переважно на практиці цей спосіб застосовується захисником підозрюваного, обвинуваченого, яким може бути тільки адвокат. Відповідно до п.1 ч.1 ст.20 Закону України від 5 липня 2012 року «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокат має право звертатися з адвокатськими запитами, у тому

числі щодо отримання копій документів, до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, установ, організацій, громадських об'єднань, а також до фізичних осіб за їх згодою. Порядок виконання таких запитів регламентується ст.24 цього Закону.

Фактично в результаті застосування зазначеного способу отримуються предмети з документами, які набувають процесуальний статус документів-доказів або речових доказів лише після їх огляду слідчим, проведення експертного дослідження.

Сторона захисту, потерпілий, представник юридичної особи може впливати на збирання доказів, ініціюючи проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій. Це здійснюється шляхом подання слідчому, прокурору відповідних клопотань, які розглядаються в порядку, передбаченому ст.220 КПК.

Докази можуть бути одержані на території іноземної держави в результаті здійснення міжнародного співробітництва під час кримінального провадження.

Під час збирання доказів з метою збереження доказової інформації здійснюється їх фіксація.

Так, фіксація доказів є складовою частиною проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій. А КПК містить вичерпний перелік способів фіксації доказів (п.п.1, 2 ст.103, ст.ст.104 - 107, ч.5 ст.224, ст.231, ч.11 ст.232, ч.7 ст.236, ч.7 ст.237, ч.6 ст.239, ч.6 ст.240, ч.5 ст.241, ст.252).

Способи фіксації доказів:

- складання протоколів слідчих (розшукових) дій;
- застосування технічних засобів фіксування кримінального провадження (фотографування, звукозапис, аудіо - чи відеозапис)
- виготовлення фототаблиць, схем, зліпків, відбитків та ін.

Наступним елементом доказування є перевірка, яка передує їх оцінці. Так, *перевірка доказів* - це діяльність слідчого, прокурора, слідчого судді, суду з ретельного, всебічного й об'єктивного визначення достовірності фактичних даних і доброякісності джерел їх отримання для правильного встановлення обставин кримінального провадження.

Перевірці підлягають як фактичні дані, так і їхні процесуальні джерела; як кожний доказ окремо, так і у сукупності з іншими доказами. Перевірку доказів здійснюють слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд, від яких залежить прийняття процесуальних рішень. Інші учасники кримінального провадження лише беруть участь у перевірці доказів.

Усі зібрані в кримінальному провадженні докази підлягають всебічній і об'єктивній перевірці слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом.

Перевірка доказів здійснюється:

- 1) за допомогою логічно-розумової діяльності;
- 2) шляхом проведення нових чи повторних слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій.

Логічно-розумовий шлях перевірки доказів полягає:

- а) у аналізі і дослідженні змісту кожного доказу окремо з позицій його повноти, несуперечності, логічної послідовності;

б) в зіставленні з іншими доказами.

Починається перевірка із з'ясування надійності процесуального джерела. Наприклад, якщо джерелом доказів є офіційний документ, то потрібно перевірити: - компетентність службових осіб, від яких виходить даний документ; - наявність у ньому обов'язкових реквізитів; - є документ оригіналом чи копією тощо. При цьому слід з'ясувати законність порядку одержання процесуального джерела.

Окрім цього, докази перевіряються шляхом проведення нових чи повторних слідчих (розшукових) дій. Такими слідчими (розшуковими) діями є - одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей у їхніх показаннях (ч.9 ст.224 КПК), слідчий експеримент (ст.240 КПК), пред'явлення особи для впізнання (ст.228 КПК), проведення експертизи (ст.242 КПК). Також докази перевіряються і шляхом проведення повторних негласних слідчих (розшукових) дій - повторна експертиза.

Оцінка доказів - це розумова (логічна) діяльність слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, яка полягає в тому, що вони за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів - з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення (ч.1 ст.94 КПК).

Докази оцінюються за внутрішнім переконанням слідчого, прокурора, слідчого судді, суду. *Внутрішнє переконання* - це тверда впевненість, що склалася у судді, слідчого судді, прокурора, слідчого в тому, що ними дано правильну оцінку всім наявним у кримінальному провадженні засобам доказування і всім встановленим фактам, і те що отриманий таким шляхом висновок з усіх питань, які виникли в кримінальному провадженні, є єдино правильним.

Оцінка доказів спрямована на з'ясування таких обставин:

- чи стосуються зібрані фактичні дані предмету доказування;
- чи достатньо зібраних доказів для достовірного висновку про обставини, які становлять предмет доказування;
- чи зібрані докази становлять собою достовірну і повну інформацію про вчинене кримінальне правопорушення.

Оцінка доказів, як елемент процесу доказування, проявляється тоді, коли слідчому, прокурору, слідчому судді, суду необхідно прийняти процесуальне рішення - проміжне (наприклад, про застосування щодо підозрюваного запобіжного заходу, повідомлення про підозру) або підсумкове для відповідної стадії та усього кримінального процесу (наприклад, про закриття кримінального провадження, засудження або виправдання обвинуваченого).

Таким чином, оцінка доказів є обов'язковою передумовою прийняття та обґрунтування процесуальних рішень.

Оцінка доказів здійснюється також і учасниками кримінального провадження (підозрюваним, обвинуваченим, їх захисником, потерпілим, цивільним

позивачем, цивільним відповідачем, їх представниками), однак така оцінка для слідчого, прокурора, слідчого судді, суду носить рекомендаційний характер.

Жоден доказ не має наперед встановленої сили (ч.2 ст.94 КПК). Це правило є основним для системи вільної оцінки доказів, яка допускає варіативність у результатах оцінки одних і тих саме доказів, здійснюваної різними державними органами, які ведуть кримінальне провадження.

Відповідно до ч. 1 ст. 94 КПК України кожен доказ оцінюється з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів - з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення.

Таким чином, процес оцінки доказів включає визначення їх: 1) належності; 2) допустимості; 3) достовірності; 4) достатності.

Належними є докази, які прямо чи непрямо підтверджують існування чи відсутність обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, та інших обставин, які мають значення для кримінального провадження, а також достовірність чи недостовірність, можливість чи неможливість використання інших доказів (ст.85 КПК).

Допустимим визнається доказ, якщо він отриманий у порядку, встановленому кримінальним процесуальним закон (ч.1 ст.86 КПК).

Умови допустимості доказів такі:

- одержання фактичних даних із належного джерела (ч.2 ст. 84 КПК);
- одержання фактичних даних уповноваженим суб'єктом;
- одержання фактичних даних у встановленому законом порядку.

Суд вирішує питання допустимості доказів під час їх оцінки в нарадчій кімнаті, ухвалюючи судові рішення. У разі встановлення очевидної недопустимості доказу під час судового розгляду суд визнає цей доказ недопустимим, що тягне за собою неможливість дослідження такого доказу або припинення його дослідження в судовому засіданні, якщо таке дослідження було розпочате (ч.ч.1, 2 ст.89 КПК).

Законодавець питання недопустимості доказів визначає у статтях 87 та 88, де вказує, що недопустимими є докази:

- отримані внаслідок істотного порушення прав і свобод людини та
- докази і відомості, які стосуються особи підозрюваного, обвинуваченого, які визначені у ст. 88 КПК

Зокрема, недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав і свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав та свобод людини.

Суд зобов'язаний визнати істотними порушеннями прав людини і основоположних свобод, зокрема, такі діяння:

- 1) здійснення процесуальних дій, які потребують попереднього дозволу суду, без такого дозволу або з порушенням його суттєвих умов;

2) отримання доказів внаслідок катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи, поводження або погрози застосування такого поводження;

3) порушення права особи на захист;

4) отримання показань чи пояснень від особи, яка не була повідомлена про своє право відмовитися від давання показань та не відповідати на запитання, або їх отримання в з порушенням цього права;

5) порушення права на перехресний допит;

6) отримання показань від свідка, який надалі буде визнаний підозрюваним чи обвинуваченим у цьому кримінальному провадженні (ч.ч.1, 2 ст.87 КПК).

Недопустимий доказ не може бути використаний при прийнятті процесуальних рішень, на нього не може посилатися суд при ухваленні судового рішення (ч.1 ст.86 КПК).

Наступним критерієм оцінки доказів є достовірність доказів, яка означає, що вони правильно відображають матеріальні та нематеріальні (ідеальні) сліди.

Оцінка достовірності доказів виявляється в тому, що:

1) вивчається особа, яка є носієм відомостей про фактичні дані. Наприклад, досліджуючи показання свідка, слід взяти до уваги: - факт попереднього засудження за завідомо неправдиві показання; - фізичний та психічний стан свідка в момент сприйняття певної події; - його заінтересованість у вирішенні кримінального провадження;

2) аналізуються умови знаходження матеріального носія інформації;

3) досліджується зміст відомостей (послідовність та повнота викладення, наявність протиріч, неточностей та ін.);

4) інформація, яка отримана з даного процесуального джерела, співставляється з інформацією з інших джерел.

Ще одним критерієм оцінки доказів є достатність сукупності доказів для прийняття вірного процесуального рішення.

Достатніми є докази тоді, коли в своїй сукупності вони дають можливість слідчому, прокурору, слідчому судді, суду встановити усі передбачені законом обставини кримінального провадження на тому рівні знання про них, який потрібен для прийняття законного та обґрунтованого процесуального рішення. Так, наприклад, повідомлення про підозру обов'язково здійснюється у випадку «наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення» (п.3 ч.1 ст.276 КПК).

4. ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ДОКАЗІВ

Поняття та класифікація доказів.

Поняття доказів належить до базових, вихідних у теорії доказів та доказовому праві.

Нормативне закріплення доказу надається у ч.1 ст.84 КПК, де вказано, що **доказами в кримінальному провадженні** є фактичні дані, отримані у передбаченому КПК порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню

Законодавець не випадково визначає докази як фактичні дані, а не факти. Адже при розслідування та судовому розгляді будь-якого кримінального правопорушення суб'єкти доказування пізнають обставини, що мали місце у минулому. Тому у більшості випадків вони стикаються не з самими фактам, аз відомостями про них, які збереглися у пам'яті людей, або залишили сліди на предметах матеріального світу.

А тому, під «фактичними даними», про які йдеться у ч.1 ст.84 КПК, розуміється одержання з указаних у законі джерел відомостей про факти, обставини кримінального провадження. Факти - це події, явища дійсності.

При доказуванні слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд мають справу з відомостями про ці події, явища, що зафіксовані у показаннях, документах та інших джерелах доказів.

Процесуальними джерелами доказів, відповідно до ч. 2 ст. 84 КПК України, є:

- показання;
- речові докази;
- документи;
- висновки експертів за допомогою яких встановлюються фактичні дані.

У цих процесуальних джерелах містяться відомості про факти, вони є їх носіями. Тільки ті відомості, які є у зазначених джерелах, допускається використовувати в кримінальному провадженні як докази. Окрім цього, вказаний перелік процесуальних джерел доказів є вичерпним і поширювальному тлумаченню не підлягає.

У кримінальному процесі **докази класифікують** за таким критеріями:

- 1) залежно від відношення до предмета доказування - на прямі і побічні (непрямі).
- 2) за джерелом формування - на первинні і похідні;
- 3) стосовно предмета обвинувачення - на обвинувальні і виправдувальні;
- 4) за механізмом їх формування - на особисті і речові;

Прямі, тобто ті, які безпосередньо вказують безпосередньо вказують на ту чи іншу обставину предмету доказування або ж на її відсутність. Наприклад, коли свідок у своїх показаннях повідомив, що він бачив, як Петренко о 22 години 10 березня 2013 року біля арки «Дружби народів» у місті Києві вистрілив з пістолета у Шведенко, то це буде прямий доказ, бо він безпосередньо вказує на саму кримінально-правову дію, час, місце, спосіб її вчинення, на того, хто її вчинив, і на особу потерпілого. Коли ж при проведенні обшуку у житлі Петренка буде знайдено пістолет, то цей речовий доказ буде непрямим, бо ще потрібно за допомогою проведення судово-балістичної експертизи довести, що він має відношення до події кримінального правопорушення.

Непрямі (побічні) докази вказують на обставини, із яких можна зробити висновок про інші факти, що встановлюються у кримінальному провадженні. Ці докази лише допомагають встановити обставини, що належать до предмету доказування. Вони мають важливе значення, однак користуватися ними досить складно. Необхідно, щоб вони були тісно взаємозв'язані, створювали систему, сукупність доказів.

Наступна група - первинні та похідні. Первинні докази ще називаються першоджерелами. Наприклад, це показання свідка, який був очевидцем вчинення кримінального правопорушення, оригінал документа. Коли ж свідок дає показання з чужих слів, це - похідний доказ (ст.97 КПК).

Похідні докази - це такі, які мають опосередкований характер зв'язку з подією, що досліджується, отримані, так би мовити "з других рук" (наприклад, відбитки слідів пальців рук з місця події, копія документа).

При здійсненні кримінального провадження треба намагатися користуватися первинними доказами. Однак і похідні докази є корисними при перевірці повноти та правильності першоджерела.

Обвинувальними є докази, які вказують на обставини, що свідчать про вчинення кримінального правопорушення певною особою або обтяжують її покарання.

Виправдувальними є докази, що спростовують вчинення кримінального правопорушення певною особою або пом'якшують її покарання.

До особистих доказів належать фактичні дані, що містяться у показаннях свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, протоколах слідчих (розшукових) дій та інших документах, висновку експерта. Загальним для особистих доказів є сприйняття людиною і передача усно або письмово у мовній або в іншій формі відомостей, що мають значення для кримінального провадження.

До речових доказів належать матеріальні об'єкти, які мають властивості, що відображають обставини кримінального правопорушення у вигляді слідів, походження тощо. Інформація, що міститься в матеріальних об'єктах, передається шляхом безпосереднього сприйняття ознак предмета.

5. ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДЖЕРЕЛ ДОКАЗІВ

Характеристика процесуальних джерел доказів.

Процесуальні джерела доказів - це форма закріплення та збереження фактичних даних.

Згідно з ч.2 ст. 84, параграфами 3-5 глави 4 КПК, процесуальними джерелами доказів є:

- 1) показання;
- 2) речові докази;
- 3) документи;
- 4) висновки експертів.

Показання - це відомості, які надаються в усній або письмовій формі під час допиту підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для цього провадження.

Суд може обґрунтовувати свої висновки лише на показаннях, які безпосередньо сприймав під час судового засідання або отриманих у порядку, передбаченому ст.225 КПК.

Особа має давати показання лише щодо фактів, які вона сприймала особисто. Втім, з цього правила є виняток, передбачений ст.97 КПК, де вказано, що особа

може давати показання з чужих слів, якими є висловлювання, здійснене в усній, письмовій або іншій формі, щодо певного факту, яке ґрунтується на поясненні іншої особи.

Показання підозрюваного - це відомості, повідомлені ним на допиті, що проведений під час досудового розслідування відповідно до вимог ст.224 КПК.

Показання підозрюваного є як джерелом доказів, так і засобом захисту його прав та законних інтересів. Підозрюваний вправі, а не зобов'язаний давати показання. Законом не передбачено його відповідальності за дачу завідомо неправдивих показань.

Як різновиди показань підозрюваного розрізняють: 1) повне або часткове визнання вини; 2) повне чи часткове заперечення вини; 3) самообмова; 4) обмова; 5) алібі.

Повне або часткове визнання вини - це показання підозрюваного, в якому він визнає себе винуватим у вчиненні кримінального правопорушення та повідомляє слідчому, прокурору про обставини його вчинення.

Повне чи часткове заперечення вини - це показання підозрюваного, в яких він не визнає себе винуватим у вчиненні кримінального правопорушення та повідомляє слідчому, прокурору про обставини, що встановлюють його невинуватість, спростовують докази, на яких ґрунтується підозра.

Самообмовою є такі показання підозрюваного, в яких він зізнається у вчиненні кримінального правопорушення, якого не вчиняв.

Обмова - це такі показання підозрюваного, в яких він викриває правдиво чи неправдиво інших осіб у вчиненні кримінального правопорушення.

Алібі - це твердження підозрюваного, що він не міг вчинити кримінальне правопорушення, оскільки в момент його вчинення перебував в іншому місці.

При оцінці показань підозрюваного потрібно враховувати його особисту заінтересованість у результатах досудового розслідування, що може впливати на їх достовірність.

Показання обвинуваченого - це відомості, повідомлені ним на допиті, що проведений під час судового провадження відповідно до вимог ст.351 КПК. Характеристика показань обвинуваченого є аналогічною до показань підозрюваного.

Показання свідка - це відомості, повідомлені ним на допиті, що проведений під час досудового розслідування чи судового розгляду відповідно до вимог ст.ст.224, 352 КПК.

Як свідок може бути викликана особа, якщо є достатні підстави вважати, що їй відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження (ч.1 ст.65 КПК).

Особа, викликана слідчим, прокурором або судом як свідок, зобов'язана з'явитися в зазначені місце і час і дати показання про відомі їй обставини кримінального провадження.

А тому, за дачу завідомо неправдивих показань, відмову дати показання свідок притягується до кримінальної відповідальності (ч.1 ст.384, ч.1 ст.385 КК).

Показання потерпілого - це відомості, повідомлені ним на допиті, що проведений під час досудового розслідування чи судового розгляду відповідно до вимог ст.ст.224, 353 КПК.

Давати показання - право, а не обов'язок потерпілого. Коли він погодився давати показання, то повинен говорити тільки правду. За дачу завідомо неправдивих показань потерпілий несе кримінальну відповідальність за ст.384 КК, про що попереджається перед допитом.

Оцінюючи показання потерпілого, потрібно враховувати, що він особисто заінтересований у результатах кримінального провадження, що може впливати на об'єктивність його показань.

Показання експерта - це відомості, повідомлені ним на допиті під час досудового розслідування чи судового розгляду відповідно до вимог ст.ст.224, 356 КПК. Експерт підлягає допиту, коли виникає необхідність у роз'ясненні його висновку. При цьому, експерт зобов'язаний давати показання слідчому, прокурору, слідчому судді та суду.

Відповідно до ч.8 ст. 95 КПК, Сторони кримінального провадження, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, мають право отримувати від учасників кримінального провадження та інших осіб за їх згодою пояснення, які не є джерелом доказів.

Наступним джерелом доказів, які ми будемо розглядати є **речові докази**. Так, відповідно до ст.98 КПК речові докази - це матеріалі об'єкти, які:

- були знаряддям вчинення кримінального правопорушення;
- зберегли на собі його сліди;
- містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження,
- предмети, що були об'єктом кримінально протиправних дій;
- гроші, цінності та інші речі, набуті кримінально протиправним шляхом.

Знаряддя вчинення кримінального правопорушення - це різноманітні предмети, що мають певне призначення у сфері побутової, господарської, медичної, військової чи іншої діяльності, спеціально виготовлені чи пристосовані для вчинення конкретного кримінального правопорушення.

Предмети, що зберегли на собі сліди кримінального правопорушення або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження - це предмети, які набули певних ознак (властивостей) унаслідок події кримінального правопорушення. Це предмети, що зберегли на собі сліди рук, ніг, зубів, взуття, крові, фарби, мікрочастки та ін.

Предмети, що були об'єктом кримінально протиправних дій - це предмети, на які було безпосередньо спрямоване кримінально протиправне посягання (майно, гроші, автомобіль тощо).

Гроші, цінності та інші речі, набуті кримінально протиправним шляхом - це все те, що було набуто на гроші, отримані внаслідок суспільно небезпечних дій, а також власне гроші, отримані, зокрема, від реалізації викраденого майна.

Дати вичерпний перелік речових доказів неможливо, і тому закон, перелічуючи основні їх види, додатково вказує, що речовими доказами є й інші речі, набуті кримінально протиправним шляхом.

Не є речовими доказами зразки для порівняльного експертного дослідження, бо вони пов'язані не з розслідуваною подією, а з фактом розслідування, відіграють допоміжну роль при експертному дослідженні і не є незамінними на відміну від речових доказів.

Предмети, які можуть бути речовими доказами, виявляються при огляді місця події, обшуку, провадженні деяких інших слідчих (розшукових) дій. Їх можуть також надати слідчому, прокурору, слідчому судді чи суду підозрюваний, обвинувачений, потерпілий та інші учасники процесу, будь-які громадяни.

Речові докази, які отримані або вилучені слідчим, прокурором повинні бути оглянуті, сфотографовані та докладно описані в протоколі огляду.

Зберігання речових доказів здійснюється в порядку, визначеному ст. 100 КПК та постановою Кабінету Міністрів України від 19 листопада 2012 року №1104 «Про реалізацію окремих положень Кримінального процесуального кодексу України», якою затверджено Порядок зберігання речових доказів стороною обвинувачення, їх реалізації, технологічної переробки, зниження, здійснення витрат, пов'язаних з їх зберіганням і пересиланням, схоронності тимчасово вилученого майна під час кримінального провадження.

Умовою зберігання речових доказів повинне бути забезпечення збереження їх істотних ознак та властивостей.

Вилучені (отримані) стороною обвинувачення речові докази зберігаються разом з матеріалами кримінального провадження в індивідуальному сейфі (металевій шафі) слідчого, який здійснює таке провадження.

Документи, які є речовими доказами, повинні зберігатися вкладеними між чистими аркушами паперу в конвертах.

Речові докази, які за своїми властивостями (габаритами, кількістю, вагою, об'ємом) не можуть зберігатися разом з матеріалами кримінального провадження, зберігаються у спеціальних приміщеннях органу, у складі якого функціонує слідчий підрозділ..

Відповідальним за зберігання речових доказів, що зберігаються разом з матеріалами кримінального провадження, є слідчий, який здійснює таке провадження. Відповідальною за зберігання речових доказів в обладнаному приміщенні чи спеціальному сейфі є посадова особа органу, у складі якого функціонує слідчий підрозділ, що призначається наказом керівника такого органу або слідчого підрозділу.

Питання про долю речових доказів, які були надані суду, вирішується судом при ухваленні судового рішення, яким закінчується кримінальне провадження. У разі закриття слідчим, прокурором кримінального провадження питання про речові докази вирішується у відповідній постанові слідчого, прокурора. Такі докази повинні зберігатися до набрання рішенням законної сили.

Спiр про належнiсть речей, що пiдлягають поверненню, вирiшується у порядку цивiльного судочинства. У такому випадку рiч зберiгається до набрання рiшенням суду законної сили.

Документом є спецiально створений з метою збереження iнформацiї матерiальний об'єкт, який мiстить зафiксованi за допомогою письмових знакiв, звуку, зображення тощо вiдомостi, якi можуть бути використанi як докази факту чи обставин, що встановлюються пiд час кримiнального провадження (ч.1 ст.99 КПК).

У тих випадках, коли документи мiстять ознаки речових доказiв, зазначенi в ч. 1 ст. 98 КПК України, вони є речовими доказами.

До документiв, за умови наявностi в них вiдомостей, передбачених ч.1 ст.99 КПК, можуть належати:

1) матерiали фотозйомки, звукозапису, вiдеозапису та iншi носiї iнформацiї (у тому числi електроннi);

2) матерiали, отриманi внаслiдок здiйснення пiд час кримiнального провадження заходiв, передбачених чинними мiжнародними договорами, згоду на обов'язковiсть яких надано Верховною Радою України;

3) складенi в порядку, передбаченому КПК, протоколи процесуальних дiй та додатки до них, а також носiї iнформацiї, на яких за допомогою технiчних засобiв зафiксовано процесуальнi дiї;

4) висновки ревiзiй та акти перевiрок.

Матерiали, в яких зафiксовано фактичнi данi про протиправнi дiяння окремих осiб та груп, зiбранi оперативними пiдроздiлами з дотриманням вимог Закону України «Про оперативно-розшукову дiяльнiсть», за умови вiдповiдностi вимогам ст.99 КПК, є документами та можуть використовуватися в кримiнальному провадженнi як докази.

За характером виникнення документи подiляються на 2 групи: - офiцiйнi (що надходять вiд органiв державної влади, органiв мiсцевого самоврядування, пiдприємств, органiзацiй i установ, службових осiб); - особистi (що надходять вiд фiзичних осiб).

За способом фiксацiї вiдомостей документи можуть бути: - письмовi документи (довiдки, характеристики); - графiчнi (схеми, графiки, креслення); - фотодокументи (фотокартки); кiнодокументи (кiноплiвки); - вiдеозапис (вiдеотеки); - звукозапис (фонограми).

Протоколи слiдчих (розшукових) дiй - це письмовi акти, в яких слiдчий, прокурор фiксують хiд i результати проведення таких дiй.

Процесуальним джерелом доказiв є протоколи всiх слiдчих (розшукових) дiй, крiм протоколiв допитiв свiдкiв, потерпiлих, пiдозрюваних, одночасного допиту двох чи бiльше вже допитаних осiб, оскiльки доказове значення мають iх показання.

Загальнi вимоги до будь-якого протоколу процесуальної дiї, а значить i до протоколу слiдчої (розшукової) дiї, визначенi у ст.104 КПК. Цi вимоги конкретизуються у деяких статтях цього Кодексу, якi регламентують порядок складання протоколу певної слiдчої (розшукової) дiї. Як приклад, можна навести

ст.231 КПК, у якій встановлені вимоги до протоколу пред'явлення для впізнання.

Протоколи негласних слідчих (розшукових) дій - це письмові акти, в яких посадові особи уповноважених оперативних підрозділів фіксують хід і результати проведення таких дій.

Відповідно до ч.1 ст.252 КПК складання протоколів є обов'язковим при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій. Протоколи про проведення негласних слідчих (розшукових) дій можуть використовуватися в доказуванні на тих самих підставах, що і результати проведення слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування (ч.1 ст.256 КПК).

Додатками до протоколу можуть бути:

- спеціально виготовлені копії, зразки об'єктів, речей і документів;
- письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні відповідної процесуальної дії;
- стенограма, аудіо-, відеозапис процесуальної дії;
- фототаблиці, схеми, зліпки, носії комп'ютерної інформації та інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу.

Додатки до протоколів повинні бути належним чином виготовлені, упаковані з метою надійного збереження, а також засвідчені підписами слідчого, прокурора, спеціаліста, інших осіб, які брали участь у виготовленні та/або вилученні таких додатків (ст. 105 КПК України).

Висновок експерта - це докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результати висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи (ч.1 ст.101 КПК).

Кожна сторона кримінального провадження має право надати суду висновок експерта, який ґрунтується на його наукових, технічних або інших спеціальних знаннях.

Висновок повинен ґрунтуватися на відомостях, які експерт сприймав безпосередньо або вони стали йому відомі під час дослідження матеріалів, що були надані для проведення дослідження. Експерт дає висновок від свого імені і несе за нього особисту відповідальність.

Запитання, які ставляться експертові, та його висновок щодо них не можуть виходити за межі спеціальних знань експерта.

Висновок експерта надається в письмовій формі, але кожна сторона має право звернутися до суду з клопотанням про виклик експерта для допиту під час судового розгляду для роз'яснення чи доповнення його висновку

Випадки обов'язкового проведення експертизи (ч. 2 ст. 242 КПК України):

- для встановлення причин смерті;
- для встановлення тяжкості та характеру тілесних ушкоджень;
- визначення психічного стану підозрюваного за наявності відомостей, які викликають сумнів щодо його осудності, обмеженої осудності;
- для встановлення віку особи, якщо це необхідно для вирішення питання про можливість притягнення її до кримінальної відповідальності, а іншим способом неможливо отримати ці відомості;

- для встановлення статевої зрілості потерпілої особи в кримінальних провадженнях щодо злочинів, передбачених ст. 155 КК України.

Вирізняють такі види експертиз за процесуальною ознакою:

одноособова - проводиться одним експертом, який дає висновок від свого імені та несе за нього особисту відповідальність (ч.3 ст.101 КПК); комісійна - проводиться у випадках, коли є потреба провести дослідження за участю декількох експертів - фахівців у одній галузі знань, які мають право скласти один висновок або окремі висновки (ч.8 ст. 101 КПК); комплексна - це комісійна експертиза, яку провадять фахівці з різних галузей знань;

первинна - це експертиза, при проведенні якої об'єкт досліджується вперше; додаткова експертиза може бути призначена, якщо первинна експертиза буде визнана неповною або не досить ясною, і її проведення доручається тому самому або іншому експертові; повторна експертиза може бути призначена, коли висновок експерта буде визнано необґрунтованим чи таким, що суперечить іншим матеріалам провадження або інакше викликає сумніви в його правильності, і доручається іншому експертові або іншим експертам.

Про ці види експертиз йдеться у п.п.10-12 постанови Пленуму Верховного Суду України №8 від 30 травня 1997 року «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах», п.1.2 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, яка затверджена наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року № 53/5, з останніми змінами від 26 грудня 2012 року.

Особливість оцінки висновку експерта полягає в тому, що він для слідчого, прокурора, слідчого судді, суду не є обов'язковим, але незгода з ним повинна бути мотивована у відповідних постанові, ухвалі, вирoku (ч.10 ст.101 КПК).

Під час оцінки висновку експерта треба з'ясувати: - чи було додержано вимог законодавства при призначенні та проведенні експертизи; - чи не було обставин, які виключали участь експерта у кримінальному провадженні; - компетентність експерта і чи не вийшов він за межі своїх повноважень; - достатність поданих експертові об'єктів дослідження; - повноту відповідей на поставлені питання та їх відповідність іншим фактичним даним; - узгодженість дослідницької частини та підсумкового висновку експертизи; обґрунтованість висновку експерта та його узгодженість з іншими матеріалами кримінального провадження.